

ZBIGNIEW KUBACKI SJ, *Kościół, religie i zbawienie*, Kraków 2016, ss. 681.

Książka *Kościół, religie i zbawienie* ks. Zbigniewa Kubackiego – jezuitę, wykładowcy teologii dogmatycznej i teologii religii, rektora Collegium Bobolanum i prorektora Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, została wydana w serii „Myśl Teologiczna” (86) przez Wydawnictwo WAM w Krakowie w 2016 roku. Podtytuł tej publikacji bardziej szczegółowo określa omawiane zagadnienia, tj. problematykę *jedyności i powszechności zbawczej Kościoła oraz zbawczej roli religii niechrześcijańskich*. Wpisuje się ona w najbardziej rozwijającą się dzisiaj część chrześcijańskiej teologii, jaką jest teologia religii. Jej główne obszary poszukiwawcze i dyskusyjne to: jedyność i zbawczy uniwersalizm Jezusa Chrystusa i Kościoła oraz miejsce i zbawcza rola religii niechrześcijańskich. W prezentowanej publikacji autor zajmuje się dwoma kwestiami: „Kościół i zbawienie” oraz „religie i zbawienie”, które to zagadnienia zostały opracowane w trzech rozdziałach. Całość została opatrzona wykazem skrótów, wstępem, bibliografią i indeksem nazwisk.

We wstępie zostało przypomniane, że w Kościele katolickim nową perspektywę spojrzenia na zbawienie niechrześcijan oraz zbawczą rolę religii niechrześcijańskich wyznaczył II Sobór Watykański. W opinii wielu teologów stanowi on punkt zwrotny w katolickim spojrzeniu na inne religie i ich zbawczą rolę. To nowe otwarcie się Kościoła katolickiego na inne religie oraz szybko rozwijająca się teologia religii, a w niej tzw. opcja pluralistyczna, także zmusiły Magisterium Kościoła katolickiego do kilku interwencji. Najważniejszą z nich była Deklaracja *Dominus Iesus* (2000) Kongregacji Nauki Wiary, która odpowiadała na pojawiające się próby podważania nauki o jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła.

Pierwszy rozdział książki ks. Kubackiego, zatytułowany *Kościół i religie niechrześcijańskie w Bożym planie zbawienia w teologii do Vaticanum II*, zawiera historyczną panoramę omawianych zagadnień. Począwszy od nauczania ojców Kościoła poprzez wypowiedzi Magisterium Kościoła i opinie najbardziej znaczących teologów na przestrzeni minionych wieków, aż do II Soboru Watykańskiego zostaje ukazany rozwój doktryny katolickiej w odniesieniu do kwestii zbawienia niekatolików oraz wypowiedzi Magisterium Kościoła odnośnie do religii niechrześcijańskich. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj pytanie dotyczące zbawienia dzieci, które zmarły bez chrztu, oraz postawa Kościoła wobec judaizmu rabinistycznego (postbiblijnego). Podjęte w tym rozdziale zadanie omówienia historii podejścia teologii chrześcijańskiej do tak fundamentalnych kwestii, jak to stwierdza sam autor, wydaje się karkołomne. Nie jest jednak celem tego rozdziału całościowe i wyczerpujące studium, ale na podstawie istniejących badań skupienie się na wybranych i reprezentatywnych dla danej epoki postaciach oraz dokumentach. W ten sposób możliwe jest dostrzeżenie logiki myślenia i argumentacji charakterystycznych dla każdego omawianego okresu oraz logiki rozwoju doktryny w badanych kwestiach.

Przeanalizowane w tym rozdziale teksty Magisterium Kościoła oraz głównych przedstawicieli myśli teologicznej we wspomnianym przedziale czasowym (od epoki patrystycznej do II Soboru Watykańskiego) miały za zadanie odpowiedzenie na pytanie: „Kto przynależy do Kościoła i kto może być zbawiony?”. Odpowiedź na to pytanie nie jest jednoznaczna. Stąd tak ważne jest szczegółowe przeanalizowanie kontekstu i znaczenia znanej sentencji *extra Ecclesiam nulla salus*. Opierając się na wypowiedziach Jana Pawła II, B. Sesboué i wielu innych, należy stwierdzić, iż ta zasada powinna być rozumiana w sensie *sine Ecclesiam nulla salus* – bez Kościoła nie ma zbawienia. W odniesieniu Kościoła do religii niechrześcijańskich na przestrzeni minionych wieków należy zauważyć powolny, ale systematyczny proces zmierzający do pozytywnego spojrzenia na ich obecność i rolę w zbawczych planach Boga. Odzwierciedleniem tego stała się Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (1965).

Drugi rozdział, zatytułowany *Kościół a zbawienie w teologii posoborowej*, zajmuje się kwestią jedyności i zbawczej powszechności Kościoła we współczesnej myśli teologicznej. Jak to zostało już powiedziane, właściwe znaczenie formuły *Extra Ecclesiam nulla salus* trzeba odnaleźć w słowie „extra” (poza), które należałoby rozumieć jako „sine” (bez). Zatem bez Kościoła nie jest możliwe zbawienie. Dlatego według niektórych teologów (np. Y. Congar, J. Dupuis) nowe znaczenie tej formuły zostało wyrażone w dokumentach soborowych, ukazujących Kościół jako „powszechny sakrament zbawienia” (KK 48; DM 1; KDK 45). Najbardziej reprezentatywnymi dokumentami posoborowego Magisterium, w których interpretuje się wspomniany zbawczy uniwersalizm Kościoła, są: Encyklika *Redemptoris missio* (1990), Deklaracja *Dominus Iesus* (2000), Katechizm Kościoła katolickiego (1992) oraz dwa dokumenty Międzynarodowej Komisji Teologicznej: *Wybrane zagadnienia z eklezjologii* (1985) oraz *Chrześcijaństwo i religie* (1996). Dokumenty te, w opinii autora, są bardzo powściągliwe w swoich wypowiedziach dotyczących sakramentalno-zbawczej roli Kościoła i ograniczają się do stwierdzenia o istnieniu „tajemniczej więzi” między zbawieniem każdego człowieka a Kościołem. Jeśli chodzi natomiast o teologów katolickich, to jedni podkreślają sakramentalną rolę Kościoła jako znaku, inni zaś widzą w nim instrument zbawienia. Jedni rozgraniczają pojęcia „przynależności” do Kościoła i „przyporządkowania” do Kościoła. Dla innych jeszcze to rozróżnienie jest nieostre, bowiem „wszystko jest Kościołem”. Autor szuka zatem odpowiedzi na pytania: „Co w takim razie określa się mianem Kościoła?” i „Gdzie są jego granice?”. Czyni to, zaczynając od syntetycznej refleksji nad misterium Kościoła. Następnie próbuje usystematyzować takie pojęcia jak: królestwo Boże, Lud Boży i Kościół oraz „przynależność” i „przyporządkowanie” (do Kościoła). W tych rozważaniach szczególnie miejsce zajmuje celebrowanie eucharystyczne, która jest źródłem i szczytem życia Kościoła.

Trzeci rozdział, zatytułowany *Religie niechrześcijańskie a zbawienie w teologii posoborowej*, prezentuje miejsce i zbawczą rolę religii niechrześcijańskich. We wprowadzeniu zostały przedstawione odpowiedzi na pytania ze strony takich teologów jak: J. Hick, P. Knitter i R. Panikkar, jako

przedstawicieli paradygmatu pluralistycznego. Zakłada on, że chrześcijaństwo musi zrezygnować z roszczenia do jedyności i wyjątkowej roli Jezusa Chrystusa i Kościoła w celu owocnego dialogu i współpracy z innymi religiami. Zdaniem autora ten paradygmat jest nie do przyjęcia przez teologię katolicką, stąd w dalszych swoich analizach zajmuje się rozwiązaniami proponowanymi jedynie przez katolickich teologów spod znaku paradygmatu inkluzywistycznego. W pierwszej części tego rozdziału autor analizuje nauczanie Magisterium Kościoła po II Soborze Watykańskim. Następnie prezentuje sylwetki i dorobek dziesięciu najbardziej znaczących katolickich teologów religii w nurcie paradygmatu inkluzywistycznego. Niektórzy z nich (np. K. Becker, J. Ratzinger, G. D'Costa) widzą religie niechrześcijańskie jako istniejące *de facto*, natomiast inni (np. K. Rahner, J. Dupuis, I. Ledwoń) postrzegają je jako istniejące *de iure*.

We wnioskach dotyczących omawianych powyżej stanowisk autor utożsamia się z argumentami przemawiającymi za pluralizmem *de iure* wewnątrz opcji inkluzywistycznej. Nie oznacza to, że religie niechrześcijańskie są na tym samym „poziomie zbawczym” i zrównane z chrześcijaństwem. Uznanie religii niechrześcijańskich jako istniejących *de iure* mogłoby zagrażać jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła i wskazywać na inne równoległe drogi prowadzące do zbawienia. W opinii Z. Kubackiego nie ma sprzeczności między inkluzywistyczną drogą i akceptacją pluralizmu *de iure*.

Konkluzję całej książki stanowi rozdział zatytułowany *Christus totus*, w którym autor dokonuje swoistej syntezy roli Kościoła i religii niechrześcijańskich w Bożym planie zbawienia. Opiera się tutaj na teście św. Pawła z Listu do Kolosan (1,18), gdzie przywołany jest obraz Chrystusa jako Głowy Kościoła. W podobny sposób widzimy to w KKK (795), gdzie mowa jest, iż „Chrystus i Kościół tworzą całego Chrystusa”. Dlatego za św. Augustynem możemy powtórzyć słowa: „[Chrystus] jest Głową, my jesteśmy członkami; On i my... Pełnia Chrystusa. Chrystus i Kościół”. Rzeczywistość ta jest czymś dynamicznym w świecie w kontekście powszechnego planu zbawczego Boga. Stąd też możemy mówić tylko o jednej zbawczej drodze, którą jest Jezus Chrystus i Jego Kościół. Mimo tego Kościół pielgrzymujący na ziemi ku swojej eschatologicznej

pełni potrzebuje innych religii i dialogu z nimi po to, by stawać się coraz bardziej powszechnym sakramentem zbawienia. Dialog ten ma wymiar zbawczy, gdyż w innych religiach jest obecny Duch Chrystusa i poprzez nie aktywnie działa na rzecz zbawienia wszystkich ludzi. Na końcu czasów będzie tylko Chrystus, *Christus totus*, Głowa i Członki, zjednoczone w jedno, tak żeby „Bóg był wszystkim we wszystkich” (1 Kor 15,28).

Prezentowana publikacja ks. Kubackiego stanowi bardzo obszerne i ciekawe dzieło teologiczne opracowane metodą historyczno-analityczno-syntetyczną. Wątek historyczny pokazuje nam, jak i co Kościół oraz poszczególni teologowie na przestrzeni wieków nauczali i mówili na temat zbawczej roli Kościoła i religii niechrześcijańskich. Zgromadzona baza danych historycznych, poddana wnikliwej analizie, posłużyła do dalszej refleksji, wyciągania precyzyjnych wniosków i formułowania zwartych hipotez. Kompozycja książki opiera się na przejrzystym i logicznym układzie, pozwalającym czytelnikowi pewnie i swobodnie poruszać się w bardzo szerokim spektrum zagadnień. Podsumowując, zaznaczymy, iż podstawowym celem, jaki wyznaczył sobie autor, było „szerokie i solidne przedstawienie różnych poglądów mieszczących się w granicach opcji inkluzywistycznej, dotyczących jedyności i powszechności zbawczej Kościoła oraz możliwej roli zbawczej religii niechrześcijańskich”. Wartość omawianej książki należy zatem widzieć jako przygotowanie do dialogu międzyreligijnego z perspektywy teologii katolickiej.

ks. dr Robert Ptak SCJ